Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 58
Warszawa 2023
Article No. 2875

DOI: 10.11649/sfps.2875

Citation:
Волошинова, М. О., Глуховцева, К. Д., & Лєснова, В. В. (2023). Значення та функції текстових екземпліфікацій у діалектному словникові. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, *58*, Article 2875. https://doi.org/10.11649/sfps.2875

Voloshynova, M. O., Hlukhovtseva, K. D., & Liesnova, V. V. (2023). Znachennia ta funktsiї tekstovykh ekzemplifikatsiї u dialektnomu slovnykovi. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, *58*, Article 2875. https://doi.org/10.11649/sfps.2875

Марина О. Волошинова
(Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського, Київ)

Катерина Д. Глуховцева
(Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка, Полтава)

Валентина В. Лєснова
(Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка, Полтава)

Значення та функції текстових екземпліфікацій у діалектному словникові

Початок XXI сторіччя позначений появою чималої кількості діалектних словників однієї говірки (Голянич, 2018; Дидик-Меуш, 2021; Кульбеда, 2018) та цілого ареалу (Гороф'янюк, 2021; Грицак, 2017; Мартинова & Щербина, 2020). «Безперечно, це роботи різні за поставленими завданнями, за типом і за обсягом. Однак незаперечним є одне: початок активного дослідження українського мовного простору […] сприяв появі значної

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2023.
Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk]

кількості праць із діалектної лексикографії» (Хобзей, 2006, с. 819). Майже всі словники дослідники відносять до праць диференційного типу (Сабадош, 2003; Хобзей & Ястремська, 2008). «Прикладами повного словника є словники говірок, що репрезентують лексику окремих тематичних груп» (Тищенко, 2021, с. 83). Більшість робіт політематичні (охоплюють переважно побутову й традиційну виробничу лексику); у тематичних реалізований опис лексики однієї тематичної групи чи кількох споріднених.

Наразі дослідники відзначають, що традиційно словникова стаття має реєстрове слово, його транскрипцію, яка відтворює діалектну вимову, перелік (цифровий) населених пунктів, у яких лексему зафіксовано (Хобзей, 2006, с. 822). У передмові до словника Наталії Хобзей (2002) Павло Гриценко зауважує, що в етнолінгвістичному словникові *Гуцульська міфологія* структура словникових статей оригінальна. У цій праці детально пояснено семантику назв, запропоновано етимологію, слова розглянуто в контексті інших українських культурних ареалів, а також у контексті інших слов'янських мов і культур. Учений наголошує, що своєрідністю словника Н. Хобзей є широке залучення до словникових статей діалектних контекстів, а не традиційне для лексикографічних праць використання коротких ілюстративних цитат. Імовірно, таким має бути шлях підготовки в майбутньому словника українського демонімікону, у якому синтагматика, текстова реалізація назв мали б посісти помітне місце, забезпечивши ґрунт для парадигматизації і вербальних компонентів, і сегмента культури загалом (Хобзей, 2002, с. 12).

Про це також ідеться в статті Н. Хобзей і Т. Ястремської:

> […] в українській діалектології відсутній словник, який репрезентував би цілісно одну з етнічних груп крізь призму його мовлення, крізь призму слова. Власне такий словник мав би поєднувати засади сучасної лексикографії, однак робити його доступним для нефахівця, легким у користуванні. Цілісно праця представляла б сукупність етнічних особливостей, водночас кожна словникова стаття розкривала б конкретні поняття, часто вміщуючи достатньо великі контексти, які б ілюстрували народні уявлення. Такі ілюстрації могли б також бути своєрідним текстом, якщо б були завершеною оповідкою-мініатюрою, співанкою тощо (Хобзей & Ястремська, 2008, сс. 204–205).

Автори цієї праці говорять про словники етнічних груп українців, але, імовірно, ширше використання суцільних розлогих текстів у діалектній лексикографії загалом сприяло б більшій доказовості й достовірності свідчень тлумачного словника.

Отже, принцип текстоцентризму, що якісно змінив мовознавчі дослідження, спонукає аналіз мовних одиниць через призму тексту. Традиційні напрями вивчення тексту, орієнтовані на дослідження дихотомії ***мова – мовлення***, розглядають цей феномен як «єдність змісту й мовлення, що формує й виражає цей зміст»; максимальну одиницю мови (мовлення) найвищого рівня мовної системи; продукт мислення й інтелектуальної діяльності (Загнітко, 2012, с. 16). Попри те, що в сучасній лінгвістиці існують різні визначення тексту (їх дуже багато), особливого поширення, за словами І. Бехти, набули два підходи до його тлумачення (Бехта, 2004, с. 44). Перша група вчених розглядає текст як свідомо організоване мовлення, а друга – як реальну організацію мовного задуму. Комунікативний аспект співвідноситься з прагматичним компонентом тексту, а когнітивний – із семантичним. Неоднозначність і нестабільність цих компонентів навіть у межах одного тексту в різних ситуаціях його вживання імплікує введення поняття смислу і значення тексту (Бехта, 2004, с. 50).

Для діалектології важливо, що текст є основною одиницею мовлення, одиницею комунікації: «[…] ми можемо описувати ситуації з допомогою тексту і речень, з яких він складається. Носії мови так висловлюють свою інтерпретацію світу, і ми можемо передбачати, що способи вираження не є довільними» (ван Дейк, 2000, с. 83). Оскільки текст є процесом і продуктом означування, його називають семантичною сутністю (Halliday, 1982, с. 209), одиницею семантики, тобто одиницею не форми, а значення, бо він не складається з речень, а кодується в них (Halliday & Hasan, 1976, с. 2). Якщо мовленнєвий відрізок відповідає ситуації спілкування, то в ньому є зв'язність і когерентність (цілісність), які вчені вважають основними текстовими категоріями (Petöfi, 1971). Це дає підстави висновкувати, що

> текст – це безмірний простір, матеріально структурована єдність, категоріями форми якої є цілісність і зв'язність (когерентність і когезія). У процесі пізнання тексту читач інтерпретує його за власною концептуальною картиною світу […] де допускається варіантність смислу, проте вона відносна, бо сам текст задає певні обмеження (Бехта, 2004, с. 52).

Отже, текст має значення, яке нерідко співвідносять із концептуальною картиною світу носія мови, і смисл, який пов'язують з інтерпретацією тексту реципієнтом. Т. ван Дейк і В. Кінч уводять поняття дискурсу, яке тлумачать через поняття текст. Загалом дискурс –

> складне комунікативне явище, що включає, крім тексту, ще й екстралінгвальні чинники, необхідні для розуміння тексту […] Мовленнєвий потік, мова в її постійному русі, що вбирає в себе всю різноманітність історичної епохи, індивідуальних і соціальних особливостей і комунікатора, і комунікативної ситуації, у якій проходить спілкування (ван Дейк, 2000, сс. 44–45).
>
> Основна тема тексту не завжди виражена в структурі тексту. Вона «може бути виведена із семантичних інтерпретацій слів, фраз, висловлювань або послідовності речень. Основна стратегія має бути сформульована у вигляді семантичного висновку» (ван Дейк, 2000, с. 59).

Є. Бартміньський називає текст *макрознаком*, обґрунтовуючи думку про семантичну структуру цієї складної мовної одиниці: «Текст – це надфразна мовна одиниця, макрознак, який має певні жанрові та стилістичні ознаки (кваліфікатори тексту), підлягає цілісній семантичній та комунікативній інтерпретації, відзначається структурною інтегрованістю й тематичною зв'язністю, дозволяє внутрішнє семантичне членування, а у випадку розлогих текстів – логічне та композиційне» (Бартминьский, 2005, с. 290). Звідси висунуті вченими положення про семантичну структуру тексту, під якою розуміють єдність теми й мікротем, що виражена наявними в тексті найменуваннями процесів, денотатів, «пов'язаних у цілісний семантичний комплекс, який є моделлю ситуації, що реалізована мовними засобами цього тексту» (Новиков, 1983, с. 117). Саме тому тлумачення лексем у діалектному словникові з допомогою екземпліфікацій, тобто з'ясування значень методом прикладів, розлогих текстів, не лише потрібне, а й необхідне.

Концепцію української діалектної лексикографії та фразеографії як синтез засадничих змістових принципів, при реалізації яких може бути створений комбінований словник із різнорівневою інформацією про діалектну одиницю – семантичною, культурологічною, функційно-стилістичною, етимологічно-історичною, було обґрунтовано ще на початку XXI ст. під час роботи над комплексною міжкафедральною темою «Українська діалектна лексикографія та фразеографія: становлення й засади розвитку» (керівники проєктів – В. Д. Ужченко, К. Д. Глуховцева) і реалізовано в словниках В. Д. Ужченка та Д. В. Ужченка (Ужченко & Ужченко, 2013), В. В. Лєснової (Лєснова, 2013) і статтях К. Д. Глуховцевої (Глуховцева, 2014, 2015).

Мета дослідження – показати доцільність використання різних типів і способів тлумачення діалектних слів та значення екземпліфікацій (Широков, 2005, с. 21) (фрагментів обрядових, побутових та виробничих

текстів) у діалектній лексикографії. Джерело дослідження – *Словник українських східнослобожанських говірок* (Волошинова та ін., 2021). У статті використано описовий метод із елементами методики аналізу семантичних складників.

Результати дослідження. *Словник українських східнослобожанських говірок* із реєстром у майже 6400 номінативних одиниць є диференційним: він містить традиційну діалектну лексику, зафіксовану в говірках Східної Слобожанщини та в перехідних від східнослобожанських до східностепових (усього 274 населені пункти), яка не ввійшла до основного словникового складу сучасної української літературної мови. У словнику також подано лексеми з етнографічної праці кінця XIX ст.

В аналізованому словникові помітне місце займають вокабули, тлумачення яких доповнено доволі великим за обсягом текстом. Так, при описі предметної лексики, тлумачення якої здійснено через співвіднесення діалектного найменування з родовою назвою, частково – опису реалії, текст допомагає конкретизувати й уточнити дефініцію: **БАРМАКИ́**, *мн.* ‘широкі вила’. *Барма*ˈ*ки* ˈ*вила та*ˈ*к·і ши*ˈ*рок·і / йа*ˈ*кими наки*ˈ*дали на то*ˈ*ку / ки*ˈ*дали куку*ˈ*рузу на лах*ˈ*фети / гру*ˈ*зили і роз*ˈ*возили кор*ˈ*ма ж о*ˈ*це* (Білов).

Широкий контекст доречний і тоді, коли треба розрізнити нейтральні й конотовані назви. Скажімо, паралельно з лексемою *бутилка*, значення якої пояснено шляхом добору відповідника літературної мови, у деяких населених пунктах зафіксовано номен *бутилочка*, що є семантичним визначником тексту, який набуває такої конотації: ‘щось бажане, довгоочікуване’ (у першому тексті); ‘щось приємне, невелике за розміром’ (у другому тексті). Пор.:

> **БУТИ́ЛКА** ‘пляшка’ (У багатьох говірках). *З бе*ᵘˈ*рези с’ік бе*ᵘ*ре*ᵘˈ*мо // надр’і*ˈ*зайут’* ˈ*в·етку / в·ішайут’ на в·і*ˈ*р’оуку бу*ˈ*тилку / во*ˈ*но капайе по*ˈ*малу // це у на*ˈ*ч’ал’і майа дес’ // ц’ілими банками зби*ˈ*райут’ у ма*ˈ*йу* (НижБ); *Ўз*ˈ*рос’л’і ўже ход’ат’ до ку*ˈ*м·іў / до сва*ˈ*т’іў / у*ˈ*же не з ку*ˈ*тейу / а з бутил*ˈ*ками / ход’ат’ / п*ˈ*разнуйут’ / ку*ˈ*т’у одм·і*ˈ*ч’айут’* (Лисогор); **БУТИ́ЛОЧКА** ‘пляшечка’. *Да*ˈ*ла сотн’у / п·іш*ˈ*ла о*ˈ*тож бу*ˈ*тилоч’ку вин*ˈ*ц’а ўз’а*ˈ*ла / там не з*ˈ*найу / шо йа ш·ч’е / кол*ˈ*баски палоч’ку* (Гонч); *І там ле*ᵘˈ*жат’ бу*ˈ*тилоч’ки / ту*ˈ*да ўс’і за*ˈ*писки ки*ˈ*дали / йа до*ˈ*пус’т’ім /* ˈ*Собол’* ˈ*Н’іна Гри*ᵉˈ*гор’іўна бу*ˈ*ла тут та*ˈ*кого-то та*ˈ*кого-то* ˈ*года ї ч’іс*ˈ*ла / о*ˈ*це так скру*ˈ*тила ї* ˈ*кинула ў бу*ˈ*тилоч’ку* (Новник).

Дієслова, що зазвичай мають кілька значень, дуже часто в діалектах уживають із незвичною для літературної мови семантикою. У цьому

випадку контекст допомагає читачеві усвідомити зміст повідомлюваного й транслювати його смисл:

> **ЗАВА́РЮВАТИ** ‘вибілювати (про полотно)’. *То ˈд’і б ˈрали йоˈго і моˈч’іли / а ˈпот’ім розтеᵘˈл’али на луˈжайках / на траˈв·і / на ˈсонц’і // воˈно стаˈвало б·іˈлен’ким неᵘ зˈразу // тˈреба буˈло сˈтол’ко моˈч’іти і на ˈсонц’і в·ітб·іˈлити / сˈкол’ко йоˈму тˈреба // наўˈч’ілисʲа в·ідˈб·іл’увати і по-дружˈгому // бˈрали дреᵘˈвесний ˈпоп·іл / моˈч’іли йоˈго і **заˈвар’ували** // буˈли веᵘˈлик·і ˈд’іжки / кˈлали туˈди ˈс’іре полотˈно і залиˈвали гаˈр’ач’ім дреᵘˈвесним кипйатˈком / ˈпот’ім полосˈками і вистеᵘˈл’али на луˈжайках* (Раф).

Це стосується також рідковживаних дієслів, значення яких можуть розтлумачити лише старожили. Окремі з них пов’язані з давніми промислами, інші – з традиційними господарськими найменуваннями та їхньою сполучуваністю:

> **КЛА́СТИ** ‘будувати, мурувати’ (ПлП, Тан). *Оˈце / де Сеᵘˈр’ожᵚᵚка / жиˈла оˈтут ў к·інˈ’ц’і / стоˈйала веᵘˈлика ˈцерква / на ц’ій теᵘриᵉˈтор’ійі / оˈтож / йакˈраз і стˈройілас’а ц’а ˈцерква / ˈдолге ўˈремйа // ˈч’ереᵘзᶜ те шо / шобⁿ **кˈласти с’ˈт’іни** на ўкˈладку с’т’ін дˈвац’ат’ пйат’ гоˈд’іў / у зеᵘмˈл’і / поˈвинеᵘн буў леᵘˈжати ізв·ісˈ’нˈак / ˈізв·ісˈт’ / а ˈпот’ім / коˈли ˈтерли ростˈвор / на / ˈйайц’ах / ˈізв·ісˈт’у / йаˈка ўже гаˈшона буˈла / шо ў зеᵘмˈл’і пролеᵘˈжала дˈвац’:ат’ пйат’ годᵐ і йіˈйі доставали / тож отˈкапували / і колоˈтили на ˈйайц’ах // бˈрали одˈн’і б·ілˈки / ж·ілтˈки н’і / одˈн’і б·ілˈки // з ус’іˈйейі окˈругиᵉени з ус’іˈйейі наўˈколиᵉшн’ойі окˈруги зˈвозили / ˈл’уди / пр’ам ˈвозами веᵘзˈли с’уˈди на баˈзар’і / веᵘзˈли оˈто ˈйайц’а / ˈбили і колоˈтили йіх / стˈройіли ˈцеркву / ˈдес’ат’ годᵐ стˈройіли ˈцеркву / ˈдуже краˈсива буˈла // краˈсав·іца // ˈцерква буˈла* (Тан); *Воˈни **кˈлали ˈхати** / а тоˈд’і ж обклаˈдали киᵉрпиᵉˈч’ом / а йак хуˈдамеᵘнт ˈробл’ат’ / на вугˈл’і сˈтаўл’ат’ / клаˈдут’ диᵉˈс’атку / сˈтаўл’ат’ моґоˈрич’ / на с’в·аˈтому вугˈл’і / де обраˈзи ж виᵉˈс’ат’ // ну а тоˈд’і ж сˈтел’і накиˈдайут’ / ˈтоже склиᵉˈкайут’ л’уˈдеї / ˈм·іс’ат’ заˈм·іси / накиᵉˈдайут’ сˈтел’і // а тоˈд’і ўже наїˈмайут’ пˈлотниᵉˈк’іў / соˈб·і кˈриш·і покриᵉˈвайут’ // оˈце так ˈран’ше стˈройіли ˈхати* (ПлП).

Доцільність використання двох текстів до лексеми *класти* вбачаємо в тому, щоб продемонструвати сполучуваність слова.

У діалектних словниках особливої уваги заслуговують слова, ужиті в переносному значенні. Тлумачення вторинних номенів без контексту, у якому вони вжиті, не викликають відповідних асоціацій, видаються блідими, недостатніми. Тому розлогий текст увиразнює й експресивізує суху дефініцію: **БА́БА**, *перен.* ‘димохід печі, що знаходиться на горищі’. *З’іˈмойу ў ˈхат’і ˈтепло // коˈлис’ н·іч’ˈник пороˈбиў хоˈди по ўс’ій с’т’іˈн’і*

і теᵘˈпер теᵘпˈло / доб'ро // верх веᵘˈликий / п·іч'ˈник зроˈбиў здоˈрову ***ˈбабу*** */ так шо ˈсажа не забиˈвайец':а* (Шпот).

У тексті вторинний номен може входити до опису процесу виготовлення реалії (наприклад, страви), детальної характеристики зовнішніх її ознак:

БОЖО́К, *кулін.* 'проварений шлунок тварини, начинений м'ясом' *Ж·інˈки пеᵘреᵘбиˈрайут' киш'ки / проми'вайут' / нач'і'н'айут' коўˈбаси /* ***боˈжок*** *нач'і'н'айут' ˈм·асом / пеᵘˈч'інкойу // угоˈш·ч'айут' ˈродич'іў* (НижБ); *Буˈло* ***боˈжок*** *начиˈн'али /* ***боˈжок*** */ ну / оˈто шо там шо ўсереˈдин'і / оˈно таˈке здоˈрове / теж поч·істиᵉˈмо / вс'ігˈда начиˈн'ала ˈмати йоˈго / тож йоˈго наˈчине / заˈшийеш / тож розр'іˈзайец':а / викиˈдайец':а із ˈйого тоˈд'і ж оˈчистит' йоˈго / ˈвимит' харaˈшо / тоˈд'і в йоˈго наклаˈдеш ˈм·аса / не ˈдуже ж ˈпоўно / розпˈлешчеш і заˈшийеш оˈц'у ˈд'ірку / шоб же ш не виˈлазило / і отˈо ˈтоже вaˈрит' йоˈго / ˈпоки з'вариц':а / а тоˈд'і обˈжарит' на оˈбидв·і сˈторони на сˈкovороду / накриˈвайеш триˈдаўл'уйеш / шоб в·ін уплеᵘсˈкавс' на сˈковород'і і тоˈд'і ж куˈсоч'ками ˈр'іжеᵘмо* (Шульг).

Пояснення значення дієслівного фразеологізму здебільшого здійснено через поняття, покладене в основу вторинного найменування, яким є стійке сполучення слів:

ВО́ДКА 'горілка' (У багатьох говірках). *Д'іўˈч'ата там сиˈд'ат' сп·еˈц'іˈал'но і ˈженш·ч'іни таˈк·і ж суˈс'іди і тˈребуйут' з ˈйого там сˈк·іки буˈтилок ˈводки / сˈк·іки канхˈвет'іў / сˈк·іки гроˈшеї* (Преоб). ◊ **ЗАГОРІ́ТИСЬ ВО́ДКОЮ** 'захворіти від передозування спиртного'. *Йа з'найу ў моˈйейі ˈмамки кум буў / з'вали йоˈго кум Вaˈсил' / буў Ткaˈч'енко // та в·ін л'уˈб·ітел' пит' / так в·ін так наˈпиўс'а шо ˈкажут' загоˈр'ілас' у ˈн'ого ˈводка та тоˈд'і поˈб·ігла йaˈкас' ˈбаба на хˈверму / там / де ˈкон'і / та схваˈтили к·із'aˈка та ˈвидавила і залиˈвали йоˈго / ˈкажут' оˈто тˈреба йак хто* ***загоˈрицˈ:а ˈводкойу*** *так тˈреба залиˈват' оˈто таˈким ˈв·еш·ч'ойу* (Полов).

Наявні також тлумачення, в основу яких покладені переносні значення лексеми (*носити гної – виконувати брудну важку роботу*):

ПІТИ́ ◊ ПІТИ́ ДО ЛЮДЕ́Й ГНОЇ́ НОСИ́ТИ 'піти в найми'. *Йа осˈталас' сироˈтойу од ˈбат'ка / ˈмати буˈла / а ˈбат'ко / меᵘˈн'і буˈло два ˈроди – тˈрет'ії / а ˈбат'ка на ту воїˈну / на ˈперву / ўз'aˈли / і в·ін неᵘ веᵘрˈнуўс' // оˈто йак двaˈнац':ат' год сˈтало /* ***п·ішˈла до л'уˈдеї гноˈйі ноˈсит'*** *// а теᵘˈпер-то ви і неᵘ зˈнайете / шо то за гноˈйі // а тоˈд'і п·ішˈла і ўйаˈзати / і поˈлоти / і ўсе роˈбила по д'ад'ˈках* (Нещер).

Широкі спонтанні тексти супроводжують також тлумачення денотатів, використовуваних в обрядах. Назви предметів, що репрезентують

реалемний план обрядодії (*бики*, *бутилка водки*, *дві ложки дерев'яні*, *колоски пшениці*, *калина*), входять до центру семантичної структури тексту, на периферії знаходяться найменування, що конкретизують часовий, просторовий та агентивний плани тексту:

БИКИ́, *мн.*, *обряд.* 'один з атрибутів весільного столу; зв'язані рушником чи стрічкою пляшка горілки і дві ложки, колоски тощо' (Баг, Білк, Новб). ***Биˈки*** // *це / ну / це ж ˈзараз же там вˈс'ак·і дороˈг·і ˈводки там сˈтаўл'ат' / а тоˈд'і буˈло буˈтилка ˈводки / в основˈному дв·і ˈложки дереˈв·аних приˈв·азували / колосˈки з пшеˈниц'і / каˈлину / ўсе це зˈв·азували одˈним рушниˈком / приˈв·азували / і год оˈно храˈнилос'а / ˈц'ілий год // а ˈч'ерез год тоˈд'і ж достаˈвали / йак год прожиˈвут' моло ˈд'і і рушˈник йім остаˈваўс'а і ц'а ж пшеˈнич'ка / а ˈводку ˈвипиᵉли там оˈто ж бат'ˈки та ˈр'ідн'і / хто там* (Білк).

У тексті прослідковуємо часову двоплановість, коли респондент зіставляє традиції минулого й сучасного.

Окремі назви обрядів чи обрядодій набувають в ареалі кількох значень. Це, зокрема, стосується слова *беседа* (*бесіда*, *бєсєда*), яке може входити до складу обрядових фразеологізмів, що номінують узвичаєну дію, диференціюючи часовий, просторовий, агентивний, акціональний плани тексту. Зазвичай такі тексти демонструють культурні традиції діалектоносіїв, у них висловлена позитивна оцінка й ставлення респондентів до описуваних подій. Семантичним центром такого тексту є назва самої обрядодії, інші лексичні одиниці вказують на місце, час, учасників обрядодії тощо:

БЕСЕ́ДА, **БЕ́СІДА**, **БЄСЄ́ДА**, *обряд.* 1. 'зустріч сватів у жениха до весілля' (Міст, Райг, Руд). *Он ˈбач'у / йдут' гуˈкати на* ***беᵘˈседу*** (Міст); 2. 'група людей, що зібралася на весілля, гуляння' (Білов, Гор, Данил, Литв, Мороз, Преоб). *На дˈругий ден' жеᵘниˈхова* ***б·еⁱˈс'еда*** *iˈде до н'еⁱˈв·естиної б·еⁱˈс'еди / там зˈнач'іт' гуˈл'айут'* (Преоб). ◊ **ГУЛЯ́ТИ БЕСЕ́ДАМИ** 'відзначати свята разом'. *А батˈ'ки ˈваш'і / йа невеᵘˈлика буˈла / ну ˈпомн'у / йак оˈц'і пˈразники / оˈце р'ізд·ан'і с'ˈв·атки / так воˈни* ***беˈседами гуˈл'али*** // *ˈбес'іда буˈла ˈц'ілий ˈтижден' // це ˈваш·і батˈ'ки на Миᵉкоˈлайіўку хоˈдили / там сеᵘстˈра буˈла ˈматеᵘриᵉна / воˈни ў йіх там три дн'і гуˈл'айут' ˈдома / а тоˈд'і приᵉˈходˈат' в·ідт'іˈл'а до нас / і тут гуˈл'али // це ˈран'ч'е таˈкий оˈбич'аї буў* (Тан); ◊ **НЕ ПУСКА́ТИ БЕ́СІДУ** 'обряд переймання поїзда молодого'. *Пˈр'али зᶜ коноˈпел' // пˈр'адᵐкойу* ***неᵘ пусˈкали ˈбес'іду*** *до двеᵘˈреї // пˈр'ала ˈв:оротах / ˈдоки неᵘ в·ідᵐˈкупл'ат' соˈб·і доˈрогу / конхˈвети аˈбо плаˈточ'ок* (Лим).

«Значення словника, – на думку П. Гриценка, – не вичерпується експлікацією лексики – це імпульс для нових лексикологічних, істори-

ко-етимологічних та етногенетичних студій, надійне джерело інформації для синтетичних праць про говір. Словник може бути потрактований як своєрідний питальник для наступних польових обстежень говірок із метою уточнення географії, семантики кожної із зафіксованих лексем, і як база для розгортання регіональних семасіологічних та лінгвогеографічних студій над відповідними говірками» (Гриценко, 2005, с. 4). Це фразеологізми, що номінують магічні дії, які в східнослобожанському ареалі виконували з метою:

– лікування хворого:

БОРОДА́ ◊ ВИ́ЛИТИ БО́РОДУ ‘здійснювати магічні дії з метою лікування дитини’. *А ш·ч'е ў нас го|вор'ат' / шо |п·іс'л'а І|л':і / це с'|в·ато та|ке / ку|патис'а не^{ч} |можна / бо у |нашойі |р'іц':і вод'а|ниї жи^{е}|ве // і хто |п·іс'л'а І|л':і у |воду по|л'ізе / за|т'агне / йак і не^{ч} бу|ло // ба|гато ўже та|ких с|луч'айіў бу|ло // о|то / |кажут' / ма|лен'ку |д'іўч'інку вод'а|ник за |ногу схва|тиў та ї пот'аг|нуў // с от'і|йейі по|ри во|на ї розмоў|л'ати пе^{ч}ре^{ч}с|тала // до |бабки во|дили / так та |доўго л'іку|вала йі|йі / аж |поки не^{ч} |**вилила |бороду** здо|рову* (Полов);

– щоб дізнатися, де живе відьма:

ЖУ́ЖЕЛКА ‘залишки після згоряння твердого палива’ (Новсв, Розсип). **◊ ВИ́СИПАТИ ЖУ́ЖЕЛКУ** ‘магічна дія, з допомогою якої дізнаються, де живе відьма’. *|Інший с|пособ / на моло|дий |м·іс'ац' т|реба |вийти на пе^{ч}ре^{ч}х|рес'т'а / тут |т'іл'ки од|на в·еш·ч' / шоб не^{ч} бу|ло |в·ітру / і |**виси^{е}пати з в·ід|ра |жуже^{ч}лку** / і во|на п·ід|н'іме^{ч}ц':а і поле^{ч}|тит' |облаком на |хату / де жи^{е}|ве |в·ід'ма // поле^{ч}|тит' і о|с'аде ў го|род'і та|койї |ж·інки / йа|ка заї|майец':а колдоўст|вом // т|реба |т'іл'ки і|ти за цим |облаком / |тому шо во|но |може ле^{ч}|т'іти |доўго / а|ле не^{ч}при|мен:о доле^{ч}|тит' до |м·іс'ц'а / де жи|ве |в·ід'ма* (Новсв);

– для очищення оселі:

ХРЕСТ ◊ ВИПА́ЛЮВАТИ ХРЕСТ НА СВОЛО́ЦІ, *обряд.* ‘ритуальна дія, з допомогою якої виганяли з хати різну нечисть’. *|Веч'е|ром ў |церкв·і в·ідпраў|л'айуц':а ст|раст'і // |л'уди / ї|шоўши з |церкви / нама|галис' донес|ти до|дому ст|расну с|в·іч'ку так / шоб во|на не^{ч} по|гасла // п|ламйам ц'і|йейі с|в·іч'ки **ви^{е}|пал'ували хрест** у |хат'і на сво|лоц'і / шоб |неч'іст' |хату ми^{е}|нала* (Мих).

Семантичну структуру цього тексту створено вживанням усталених стійких сполучень слів (*відправляти страсті*, *страсна свічка*, *випалювати хрест у хаті на сволоці*), що є репрезентантами часового плану тексту (дія відбувається напередодні Великодня, імовірно, у Страсну п'ятницю, коли відправляються страсті), реалемного (страсну свічку не

можна гасити). Магічність кожної дії, яку виконували учасники обряду, незаперечна, адже інакше немає сенсу проводити сам обряд.

Значною кількістю ритуальних дій позначене свято Великодня, зокрема виконували дії, які мали забезпечити благополуччя в родині, захистити від хвороби тощо:

СОЛЬ ‘сіль’. ◊ **ГОТОВИТИ СОЛЬ ДО ВЕЛИКО́ДНЬОГО СТОЛА́**, *обряд.* ‘запікати сіль у печі перед Великоднем’. *Ха|з’аїки / разом з |іншої ро|боті / **го|товили сол’ до вели^{е}|кодн’ого сто|ла** // во|ни б|рали г|рудку |сол’і / загор|тали йі|йі у т|р’апку ї ло|жили ў п·іч’ // ко|ли т|р’апка зго|рит’ / сол’ зби^{е}|рали ї бере^{и}г|ли до Вели^{е}|кодн’а // з|ранку на Ве|ликден’ / ко|ли п|риїдут’ ўс’і з |церкви ї |с’адут’ за ст’іл розгоў|л’атис’ / гос|подар ло|жиў ц’у с’іл’ на хл’і|бину ї ўсе це с|тавиў п·ід обра|зами // ц’у с’іл’ збер’і|гали ї да|вали ху|доб·і при хво|робах ш|лунку* (Тан).

Деякі обрядодії, наприклад, пов’язані з різдвяними святами, поширені і в наш час, вони охоплюють значний ареал:

КВОКТА́ТИ ◊ КВОКТА́ТИ НА ПОРО́ЗІ, *обряд.* ‘сідати на порозі під час посівання на Новий рік’ (Мороз, Півн, Лим). *А то|д’і |рано йак хо|дили х|лопц’і пос’і|вати / так о|то йо|го са|доўл’ат’ **на по|роз’і** / шоб в·ін **квок|таў** / шоб квоч’|ки с’і|дали // о|то к|вокч’е^{и}т’ / шоб квоч’|ки с’і|дали //* (ПлП); **ЩИТА́ТИ ◊ ЩИТА́ТИ КОЛЯ́ДКИ, ЩИТА́ТИ КОЛЯ́КИ**, *обряд.* ‘один із способів ворожіння під час різдвяних свят’. ***Ко|л’адки** хо|дили **ш·ч’і^{е}|тат’** / ко|ли не^{и} |замужем бу|ли // |ходи^{е}ш **ш·ч’і^{е}|тайеш** / **йа|ка ко|л’ака попа|дец’:а** / ч’і у ко|р’і / ч’і бе^{и}з ко|ри // йак у ко|р’і / то же^{и}|них |буде ба|гатиї / а йак бе^{и}з ко|ри / то |б·ідниї* (ВерхД).

Водночас, наприклад, весняні обрядодії як турбота про добробут, примноження господарства поширені менше:

ГНІЗДЕ́ЧКО ◊ МОСТИ́ТИ ГНІЗДЕ́ЧКО ‘навесні, коли прилетять перші перелітні птахи, виконувати ритуальні дії для того, щоб кури неслися’. *|Первиї раз о|це / ко|ли ле^{и}|т’ат’ жураў|л’і / йак по|бач’іш |первиї раз / шч’о ле^{и}|т’ат’ жураў|л’і ч’і жураў|л’і ч’і ш·ч’е йа|к·і п|тиц’і |первиї раз шо прил’і|тайут’ / |в:ечер’і йак по|бач·іш / т|реба з|разу на зе^{и}м|л’і **мос|тити гн’із|деч’ко** / ну ш·|ч’ого йе там |в·етки / ну ш |ч’ого йе / а|би ш·ч’об гн’із|деч’ко полу|ч’ілос’ / то|д’і |будут’ |гарно |кури не^{и}с|тис’* (Новб).

Свято Івана Купала часто позначене боротьбою з темними силами природи. Тому в народі виконували певні застережні ритуальні дії:

ВЕРБА́ ◊ ЗАКО́ПУВАТИ ВЕРБУ́, *обряд.* ‘гуляння під час свята Івана Купала’. *Ну а п|разни^{е}ки / о|це ж йа то|б·і ка|жу / на І|вана Ку|пайла / о|це*

моло|д'ож ***за|копуйе ви^{е}р|бу*** // *х|лопц'і о|це ви|копуйут' ви^{е}р|бу / а д'іў|ч'ата плu^{е}|тут' в·і|ноч'ки // с'і|дайут' у крух / стари^{е}|ки там ч'і хто / а х|лопц'і г|райут' там ч'і на гар|мошку ч'і на му|зику // йа йак у |В·ін:u^{е}ц'і бу|ла / так там бу|ла ж |музика / г|райут' // д'іў|ч'ата ш тан'|ц'уйут' / а то|д'і^{е} о|то ш в·і|ноч'ки з'н'і|майут' // а х|лопц'і набu^{е}|рут' во|ди та пообли^{е}|вайут' д'іў|ч'ат шоб / ну шоб с'м·і|шили / поўли^{е}|вайут' д'іў|ч'ат // т'і в·і|ноч'ки то|д'і би^{е}|рут' і ки^{е}|дайут' // д'іў|ч'атка забu^{е}|райут' / ни^{е}|сут' на сво|йу ка|пусту на го|роди // шоб ка|пуста ро|дила* (ПлП).

Ритуальні дії виконують також на Благовіщення:

ПРОСКУ́РА ◊ ЗАРИВА́ТИ В ЗЕ́МЛЮ БЛАГОВІ́ЩЕНСЬКУ ПРОСКУ́РУ ‘закопувати благовіщенську проскуру в землю, щоб град не побив посіви’. *Тоў|ч'ену благо|в·іш·ч'е|н'с'ку прос|куру з|м·ішуйут' з:е^{u}|м|лейу і |с'ійат' по ч'оти|р'ох вуг|лах |ниви дл'а |того / ш·ч'об дождь не^{u} об|ходиў |ниви // **благо|в·іш·ч'е|н'с'ку прос|куру зари^{е}|вайут' у |земл'у** / ш·ч'об град не^{u} по|биў по|с'еву // х|ворому на про|пасниц'у да|йут' йак л'і|карство // у|се / ш·ч'о |роди^{е}ц':а у цеї ден' / |буде по|гано рос|ти // благо|в·існе йаі|це п·ід к|воч'ку не^{u} кла|дут' // Бог благослоў|л'айе ўсе рос|ти ў цеї ден'* (Попас).

Такі найменування обрядодій пов'язані з язичницькими віруваннями в сили природи. Тексти, у яких розкрито сутність акціонального плану обрядодії, мають сакральне значення, закладене в найменування дій. Такі тексти важко записати, що свідчить про традицію нерозголошення сакрального. Тому виявити ареал поширення традиційних обрядодій допоможе лише спеціальний питальник, який міститиме найменування вже виявлених обрядодій та потенційно можливих. Таким матеріалом не всі діалектоносії володіють, про що свідчать і самі респонденти:

КУ́РЯЧИЙ БО́Г ◊ ПОВІ́СИТИ КУ́РЯЧОГО БО́ГА ‘виконати ритуальні дії для того, щоб кури неслися’. *Ш·ч'е в опре^{u}де^{u}|л'он:иї там ден' п|разник / за|була йа|кий / ў цеї ден' т|реба / |вич'істити ў ку|реї / **і по|в·ісити** / цеї / р|ваного башма|ка / зда|йец':а **|кур'ач'іі бог** / то|д'і |тоже |кури |будут' |гарно не^{u}|с|тис'а / а це ко|ли гн'із|до ро|бити / то|д'і / то|д'і |будут' |гарно с'і|дати / і квох|тати і ба|гато |буде кур|ч'ат* (Новб).

Екземпліфікація особливо важлива, коли внутрішня форма обряду затемнена. Для того, щоб уточнити порядок і значення окремих магічних дій, потрібні записи розгорнутих текстів від кількох носіїв діалекту. Скажімо, для пояснення вислову *робити кущір* одного запису замало, хоч він усе ж прояснює значення вислову *робити кущір*:

КУЩІ́Р ◊ РОБИТИ КУЩІР, *обряд.* ‘магічна дія на свято Івана Купала’. *Д’іўˈч’ата руˈсалки розˈпуш·ч’еᵘн’і ˈкоси ў ˈб·ілих соˈроч’ах / вод’аˈному ˈробл’ат’ кушˈч’ір’ / виᵉˈсушуйут’ йоˈго // оˈто в·ін вод’аˈний // плеᵘˈтут’ в·інˈки* (Тан).

Будь-який текст про порядок проведення обрядодії під час відзначення календарного свята містить: найменування свята, перелік учасників дійства, назви сакральних дій і предметів. Скажімо, текст про *чікову Маринку* чітко диференціює час (на Івана Купала), кількість учасників обрядодії (*п’ять нас дівчат*), конкретизує дії (*жати окугу*; *в’язати Маринку, куклу*; *надівати вишиту сорочку, красну юбку*; *кидати чікову Маринку у річку*; *топити чікову Маринку* та ін.); перераховує задіяні денотати (*окуга*, *вишита сорочка*, *красна юбка*, *вишитий хвартух*), що й створює часовий, агентивний, акціональний плани тексту. Такі тексти мають чітку структуру, що спонукає до виділення обов’язкових (центральних) частин тексту і периферійних. У поданому тексті периферійну позицію, на нашу думку, займає інформація про приготування напою до цього свята:

МАРИ́НКА, **ЧІ́КОВА МАРИ́НКА**, *обряд.* ‘лялька, яку роблять на Івана Купала’. *На Іˈвана Куˈпала ми зˈнач’іт’ / шо п·ат’ нас д’іўˈч’ат // беᵘˈремо / жнем / оᵘкуˈга назиᵉˈвайеіц’:а / оᵘкуˈгу жнем / ˈв·ажеᵘмо маˈринку / ну ˈкуклу // і ˈтоже / ˈвишиᵉту соˈроч’ку над’іˈвайеᵉім / кˈрасну ˈйупку / хˈвартух ˈвишиᵉтиій // а ˈсами тоўˈч’ем із ˈвишен’ зˈнач’іт’ / виᵉˈно ˈробиᵉм // ˈвишн’і ж нач’іˈнайуц’:а / виᵉˈно ˈробиᵉм зˈнач’іт’ // киᵉˈдайеᵉімо оˈц’у ˈч’ікову маˈринку ў ˈр’іч’ку // ї це ми куˈпайеᵉімс’а / поˈка до кˈрихти роˈзорвеᵘм уˈсе ўсе на ц’іїˈч’иков·іїˈ маˈринк·і // куˈпайеᵉімс’а ў ˈр’іч’к·і ї ˈтопиᵉм йіˈйі / ˈкаждиї же соˈб·і / ˈпоки роˈзорвеᵘм йіˈйі // і оˈна то поплиᵉўˈла / а в·іˈнок цеї / шо на ˈч’иков·іїˈ маˈринк·і буў / в·іˈнок цеї ˈкажда ˈд’іўч’іᵉна киˈдайе // ч’іїˈдал’ш·іїˈ / йаˈкойі ˈдал’ше ўпаˈде / та ї ˈзам·іж ˈперва ˈвийде // оˈце ж ˈкидали в·іˈнок цеї // тоˈд’і виᵉˈлазиᵉели суˈшиц’:а / пообсиᵉˈхали / ї нач’іˈнайуц’:а п·іс’ˈн’і / ˈтан’ц’і ˈб·іл’а ˈр’іч’ки / це ўсе* (Тан).

Меншою кількістю обрядодій позначено родинний обряд, пов’язаний із народженням дитини:

ХВА́РТУХ, **ХВА́РТУК ◊ ПРИНЕСТИ́ ХВА́РТУХ**, *обряд.* ‘привітати з народженням внука чи внучки’. *І таˈкиї у нас оˈбич’аї / йак поˈч’ула суˈс’ідка / шо ў ˈмене роˈдилас’а оᵘˈнуч’ка / так воˈна приᵉˈходе і* ***приᵉˈносе меᵘˈн’і хˈвартух*** */ оˈце ш тоˈб·і / ˈкаже / ˈбабушка / тоˈб·і / шоб ти йак приᵉвеᵘˈзут’ тоˈб·і оᵘˈнуч’ку з роˈд:ома / шоб ти йіˈйі ўз’аˈла ў цеї хˈвартух / занеᵘсˈла ў ˈхату / і покˈлала на коᵘˈжуха / шоб буˈла воˈна ш·ч’асˈлива і здоˈрова / і краˈсива* (Бул).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, назріла потреба в діалектних словниках диференційного типу використовувати розлогий поширений текст, тобто екземпліфікацію, яку в лінгвістиці тлумачать як з'ясування значення слова методом прикладів. У діалектних словниках вона набуває особливого значення, тому що доповнює й розширює уже відомий у лексикографії набір способів ретрансляції значення слова. У разі використання екземпліфікації на один із уживаних у словниковій статті способів пояснення значення накладається інший – тлумачення лексеми через текст. Екземпліфікацією є спонтанний мовленнєвий текст, який відображає синтагматику лексеми. Її розглядають як окреме явище культури, що має свою неповторну семантику, створювану шляхом накопичення обрядових термінів, фразеологізмів, дієслів із магічним значенням, назв предметів побуту тощо. Діалектний словник – це своєрідний питальник для наступних польових обстежень говірок із метою уточнення географії, семантики кожної із зафіксованих лексем, це база для розгортання регіональних семасіологічних та лінгвогеографічних студій над відповідними говірками.

Список населених пунктів та їх скорочень
(Луганська область)

Баг – с. Багачка ..... Сватівський р-н
Білк – смт Білокуракине ..... Сватівський р-н
Біллуц – смт Білолуцьк ..... Старобільський р-н
Білов – смт Біловодськ ..... Старобільський р-н
Бул – с. Булавинівка ..... Старобільський р-н
ВерхД – с. Верхня Дуванка ..... Старобільський р-н
Гонч – с. Гончарівка ..... Сватівський р-н
Гор – с. Городище ..... Старобільський р-н
Данил – с. Данилівка ..... Старобільський р-н
ДемО – с. Демино-Олександрівка ..... Сватівський р-н
Зайц – с. Зайцеве ..... Сватівський р-н
Ів – с. Іванівка ..... Довжанський р-н
Кам'ян – с. Кам'янка ..... Старобільський р-н
Карм – с. Кармазинівка ..... Сватівський р-н
Козар – с. Козарик ..... Сватівський р-н
Курячів – с. Курячівка ..... Старобільський р-н
Лим – с. Лиман ..... Старобільський р-н
Лисогор – с. Лисогорівка ..... Старобільський р-н

Литв – с. Литвинівка ..... Старобільський р-н
Мик – с. Микільське ..... Старобільський р-н
Мир – с. Мирне ..... Сватівський р-н
Мих – смт Михайлівка ..... Алчевський р-н
Мілов – смт Мілове ..... Старобільський р-н
Міст – с. Містки ..... Сватівський р-н
Мороз – с. Морозівка ..... Старобільський р-н
Мур – с. Муратове ..... Щастинський р-н
Нещер – с. Нещеретове ..... Сватівський р-н
НижБ – с. Нижньобараниківка ..... Старобільський р-н
НижД – смт Нижня Дуванка ..... Сватівський р-н
Новб – с. Новобіла ..... Старобільський р-н
Новник – с. Новониканорівка ..... Сватівський р-н
Новсв – смт Новосвітлівка ..... Луганський р-н
ОлБ – с. Олексіївка ..... Сватівський р-н
Півн – с. Півнівка ..... Старобільський р-н
Підг – с. Підгорівка ..... Старобільський р-н
ПлП – с. Плахо-Петрівка ..... Сватівський р-н
Полов – с. Половинкине ..... Старобільський р-н
Попас – м. Попасна ..... Сєвєродонецький р-н
Преоб – с. Преображенне ..... Сватівський р-н
Райг – с. Райгородка ..... Щастинський р-н
Раф – с. Рафайлівка ..... Ровеньківський р-н
Риб'ян – с. Риб'янцеве ..... Старобільський р-н
Розсип – с. Розсипне ..... Сватівський р-н
Руд – с. Рудівка ..... Сватівський р-н
Стр – с. Стрільцівка ..... Старобільський р-н
Тан – с. Танюшівка ..... Старобільський р-н
Тр – смт Троїцьке ..... Сватівський р-н
Шпот – с. Шпотине ..... Старобільський р-н
Шульг – с. Шульгинка ..... Старобільський р-н

Бібліографія

Бартминьский, Е. (2005). *Языковой образ мира: Очерки по этнолингвистике*. Индрик.

Бехта, І. (2004). Текст у дискурсно-орієнтованих дослідженнях. *Слов'янський вісник: Зб. наук. праць: Серія Філологічні науки*, *2004*(5), 43–57.

ван Дейк, Т. А. (2000). Эпизодические модели в обработке дискурса (С. А. Ромашко, Trans.). In Т. А. ван Дейк, *Язык. Познание. Коммуникация* (pp. 66–110). Благовещенский гуманит. колледж им. И. А. Бодуэна де Куртенэ.

Волошинова, М. О., Глуховцева, К. Д., Лєснова, В. В., Ніколаєнко, І. О., Терновська, Т. П., & Ужченко, В. Д. (Comp.). (2021). *Словник українських східнослобожанських говірок* (К. Д. Глуховцева & В. В. Лєснова, Eds.; Rev. 2nd ed.). Талком.

Глуховцева, К. Д. (2014). Діалектні явища лексико-семантичного типу в українських східнослобожанських говірках. In Н. М. Бобух (Ed.), *Мова і міжкультурна комунікація*: *Збірник наукових праць* (pp. 62–73). ПУЕТ.

Глуховцева, К. Д. (2015). Дискурсивність особистості діалектоносія. *Science and Education a New Dimension: Philology*, *3/11*(56), 48–51.

Голянич, М. (2018). *Мовний портрет села Тюдів: Словник у двох томах: Vol. 1. А – М* (П. Ю. Гриценко, Ed.). Лілея-НВ.

Гороф'янюк, І. В. (Comp.). (2021). *Матеріали до словника подільського говору*. ТОВ «ТВОРИ».

Грицак, М. А. (2017). *Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області: Vol. 1. А – Б* (П. Ю. Гриценко, Ed.). КММ.

Гриценко, П. (2005). Відкриваючи словник… In Н. В. Гуйванюк (Ed.), *Словник буковинських говірок* (pp. 3–4). Рута.

Дидик-Меуш, Г. (2021). *Мокряни: Говірка маминого села: Словник*. Піраміда.

Загнітко, А. П. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: Поняття і терміни: У 4 т.* (Vol. 4). ДонНУ.

Кульбеда, Д. (2018). *Мотольський словник*. Смэлтак.

Лєснова, В. В. (2013). *Словник оцінних номенів людини в українських діалектах* (П. Ю. Гриценко, Ed.). Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».

Мартинова, Г., & Щербина, Т. (2020). *Словник середньонаддніпрянських говірок* (П. Ю. Гриценко, Ed.). Вид. Ю. А. Чабаненко.

Новиков, А. И. (1983). *Семантика текста и её формализация*. Наука.

Сабадош, І. (2003). Українська діалектна лексикографія післявоєнного періоду. In F. Czyżewski & P. Hrycenko (Eds.), *Język ukraiński: Współczesność – historia* (pp. 93–106). Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.

Тищенко, Т. (2021). Принципи укладання Словника східноподільських говірок. *Філологічний часопис*, *2021*(2), 82–92. https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2021.246092

Ужченко, В. Д., & Ужченко, Д. В. (2013). *Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу* (Rev. 6th ed.). ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».

Хобзей, Н. (2002). *Гуцульська міфологія: Етнолінгвістичний словник*. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ.

Хобзей, Н. (2006). Сучасне українське діалектне словництво. *Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність*, *15*, 819–826.

Хобзей, Н., & Ястремська, Т. (2008). Діалектний словник: Автор та читач. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*, *12*, 203–205.

Широков, В. А. (2005). *Елементи лексикографії*. Довіра.

Halliday, M. A. K. (1982). How is a text like a clause? In S. Allén (Ed.), *Text processing: Text analysis and generation, text typology and attribution: Proceedings of Nobel Symposium 51* (pp. 209–247). Almquist & Wiksell.

Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Longman.

Petöfi, J. S. (1971). *Transformationsgrammatiken und eine ko-textuelle Texttheorie: Grundfragen und Konzeptionen*. Athenäum Verlag.

Bibliography (Transliteration)

Bartmin′skiĭ, E. (2005). *IAzykovoĭ obraz mira: Ocherki po ėtnolingvistike*. Indrik.

Bekhta, I. (2004). Tekst u dyskursno-oriientovanykh doslidzhenniakh. *Slov'ians′kyĭ visnyk*: *Zb. nauk. prats′*: *Seriia Filolohichni nauky*, *2004*(5), 43–57.

Dydyk-Meush, H. (2021). *Mokriany: Hovirka mamynoho sela: Slovnyk*. Piramida.

Halliday, M. A. K. (1982). How is a text like a clause? In S. Allén (Ed.), *Text processing: Text analysis and generation, text typology and attribution: Proceedings of Nobel Symposium 51* (pp. 209–247). Almquist & Wiksell.

Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Longman.

Hlukhovtseva, K. D. (2014). Dialektni iavyshcha leksyko-semantychnoho typu v ukraïns′kykh skhidnoslobozhans′kykh hovirkakh. In N. M. Bobukh (Ed.), *Mova i mizhkul′turna komunikatsiia: Zbirnyk naukovykh prats′* (pp. 62–73). PUET.

Hlukhovtseva, K. D. (2015). Dyskursyvnist′ osobystosti dialektonosiia. *Science and Education a New Dimension: Philology*, *3/11*(56), 48–51.

Holianych, M. (2018). *Movnyĭ portret sela Tiudiv: Slovnyk u dvokh tomakh: Vol. 1. A – M* (P. IU. Hrytsenko, Ed.). Lileia-NV.

Horof'ianiuk, I. V. (Comp.). (2021). *Materialy do slovnyka podil′s′koho hovoru*. TOV "TVORY".

Hrytsak, M. A. (2017). *Materialy do Slovnyka ukraïns′kykh hovirok Zakarpats′koï oblasti: Vol. 1. A – B* (P. IU. Hrytsenko, Ed.). KMM.

Hrytsenko, P. (2005). Vidkryvaiuchy slovnyk… In N. V. Huĭvaniuk (Ed.), *Slovnyk bukovyns′kykh hovirok* (pp. 3–4). Ruta.

Khobzeĭ, N. (2002). *Hutsul′s′ka mifolohiia: Etnolinhvistychnyĭ slovnyk*. In-t ukraïnoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NANU.

Khobzeĭ, N. (2006). Suchasne ukraïns′ke dialektne slovnytstvo. *Ukraïna: Kul′turna spadshchyna, natsional′na svidomist′, derzhavnist′*, *15*, 819–826.

Khobzeĭ, N., & IAstrems′ka, T. (2008). Dialektnyĭ slovnyk: Avtor ta chytach. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*, *12*, 203–205.

Kul′beda, D. (2018). *Motol′s′kyĭ slovnyk*. Smėltak.

Liesnova, V. V. (2013). *Slovnyk otsinnykh nomeniv liudyny v ukraïns′kykh dialektakh* (P. IU. Hrytsenko, Ed.). Vyd-vo DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka".

Martynova, H., & Shcherbyna, T. (2020). *Slovnyk seredn′onaddniprians′kykh hovirok* (P. IU. Hrytsenko, Ed.). Vyd. IU. A. Chabanenko.

Novikov, A. I. (1983). *Semantika teksta i eë formalizatsiia*. Nauka.

Petöfi, J. S. (1971). *Transformationsgrammatiken und eine ko-textuelle Texttheorie: Grundfragen und Konzeptionen*. Athenäum Verlag.

Sabadosh, I. (2003). Ukraïns′ka dialektna leksykohrafiia pisliavoiennoho periodu. In F. Czyżewski & P. Hrycenko (Eds.), *Język ukraiński: Współczesność – historia* (pp. 93–106). Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.

Shyrokov, V. A. (2005). *Elementy leksykohrafiï*. Dovira.

Tyshchenko, T. (2021). Pryntsypy ukladannia Slovnyka skhidnopodil′s′kykh hovirok. *Filolohichnyĭ chasopys*, *2021*(2), 82–92. https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2021.246092

Uzhchenko, V. D., & Uzhchenko, D. V. (2013). *Frazeolohichnyĭ slovnyk skhidnoslobozhans′kykh i stepovykh hovirok Donbasu* (Rev. 6th ed.). DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka".

van Deĭk, T. A. (2000). Epizodicheskie modeli v obrabotke diskursa (S. A. Romashko, Trans.). In T. A. van Deĭk, *IAzyk. Poznanie. Kommunikatsiia* (pp. 66–110). Blagoveshchenskiĭ gumanit. kolledzh im. I. A. Boduėna de Kurtenė.

Voloshynova, M. O., Hlukhovtseva, K. D., Liesnova, V. V., Nikolaienko, I. O., Ternovs′ka, T. P., & Uzhchenko, V. D. (Comp.). (2021). *Slovnyk ukraïns′kykh skhidnoslobozhans′kykh hovirok* (K. D. Hlukhovtseva & V. V. Liesnova, Eds.; Rev. 2nd ed.). Talkom.

Zahnitko, A. P. (2012). *Slovnyk suchasnoï linhvistyky: Poniattia i terminy: U 4 t.* (Vol. 4). DonNU.

The Meaning and Functions of Textual Exemplifications in a Dialect Dictionary

Summary

The article presents the expediency of using different types and methods of interpreting words and emphasises the importance of exemplifications in dialect lexicography. The practice of publishing thematic dictionaries has shown that in the case of dialect dictionaries of the differential type there is a need to use extensive text, that is, exemplification, which is linguistically interpreted as clarification of the meaning of a word by way of examples. In dialect dictionaries, exemplification is of particular importance as it complements and expands the set of ways of conveying the meaning of a word already known in lexicography, such as interpretation through the description of an object or its part; interpretation through concepts; interpretation through the selection of a literary counterpart (translation from another language); interpretation

through the selection of synonyms or antonyms, etc. The interpretation of the lexeme through the text is superimposed on one of the ways of explaining the meaning used in the dictionary article. Exemplification is considered to be a cultural phenomenon that has its own unique semantics, created by accumulating ritual terms, phraseological units, verbs with magical meaning, names of household items. In ritual texts, these are also nominations that specify the plan of the text in terms of realia, action, agentivity, time and space. The semantic centre of such texts are the names of rituals and their attributes, the names of magical actions, etc.

Znaczenie i funkcje przykładów tekstowych w słowniku gwarowym

Streszczenie

Artykuł omawia celowość stosowania różnych rodzajów i metod interpretacji wyrazów oraz podkreśla znaczenie egzemplifikacji w leksykografii gwarowej. Praktyka wydawania słowników tematycznych pokazuje, że w słownikach gwarowych typu dyferencyjnego zachodzi potrzeba posługiwania się obszernym tekstem, czyli egzemplifikacją, co w językoznawstwie interpretowane jest jako wyjaśnianie znaczenia wyrazu za pomocą przykładów. W słownikach gwarowych egzemplifikacja nabiera szczególnego znaczenia, gdyż uzupełnia i poszerza znany już w leksykografii zestaw sposobów oddawania znaczenia wyrazu takich jak: interpretacja poprzez opis przedmiotu lub jego części; interpretacja poprzez pojęcia; interpretacja poprzez wybór odpowiednika literackiego (przekład z innego języka); interpretacja poprzez wybór synonimów lub antonimów itp. Na jeden ze sposobów wyjaśniania znaczenia zastosowany w artykule słownikowym nakłada się interpretacja leksemu poprzez tekst. Egzemplifikacja jest uważana za zjawisko kulturowe, które ma swoją własną, unikalną semantykę tworzoną przez nagromadzenie terminów rytualnych, frazeologizmów, czasowników o znaczeniu magicznym, nazw przedmiotów użytku domowego. W tekstach obrzędowych są to również nominacje określające plan tekstu pod względem realemów, akcji, agentywności, czasu

i przestrzeni. Centrum semantyczne takich tekstów stanowią nazwy obrzędów i ich atrybutów, nazwy czynności magicznych itp.

Keywords: exemplification; text; semantic structure of the text; plan of the text in terms of realia, action, agentivity, time and space

Słowa kluczowe: egzemplifikacja; tekst; struktura semantyczna tekstu; plan tekstu pod względem realemów, akcji, agentywności, czasu i przestrzeni

1) Maryna Voloshynova, Tavrida National V. I. Vernadsky University, Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7247-5222
Correspondence: marishinova@gmail.com

2) Kateryna Hlukhovtseva, Luhansk Taras Shevchenko National University, Poltava, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5581-2204
Correspondence: hlukhovtseva@gmail.com

3) Valentyna Liesnova, Luhansk Taras Shevchenko National University, Poltava, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9832-9888
Correspondence: lnu.lesnova@gmail.com

Authors' contribution: All authors participated in creating the conception, data analysis and writing the manuscript to the same extent.

The preparation of this article was self-financed by the authors.

Competing interests: The authors have declared that they have no competing interests.

Publication history: Received: 2023-08-02; Accepted: 2023-04-03; Published: 2024-01-08